

PERSPEKTIV- NOTAT

ULIKHET -
Utvikling, drivere og konsekvenser

De siste årene har oppmerksomheten rundt økonomisk ulikhet økt over hele verden. Den franske økonomen Thomas Piketty skapte interesse og engasjement rundt temaet med boken «Kapitalen i det 21. århundret», der han viser hvordan avkastningen på kapital er større enn avkastningen på arbeid over tid, og hvordan de rikeste i samfunnet akkumulerer en stadig større andel av de totale ressursene.¹ Mens Pikettys analyse i hovedsak analyserer endringer i toppinntektsandelen og økningen i formuesulikhet², har vi i kjølvannet av debatten fått en langt bredere innsikt i flere aspekter ved ulikhetsbegrepet.

Dette notatet presenterer de viktigste variablene for å måle ulikhet og viser trender over tid, drøfter hva som påvirker økonomisk fordeling og presenterer konsekvenser av skjev fordeling.

INNHOLD

1. Utvikling i ulikhet.....	4
1.1 Flere mål på ulikhet	4
1.2.1 Økt ulikhet målt ved Gini-koeffisienten	5
1.2.2 Økning i P90/P10.....	5
1.2.3 Utviklingen i inntektsandelen til de 10 prosent rikeste.....	6
1.2.4 Formuesulikhet	7
1.2 Usikkerhet knyttet til siste skattereform	8
1.3 Ulikheten øker fortsatt	9
1.4 Hvordan ser ulikhetsutviklingen ut til å gå?.....	9
2. Hva driver ulikhet?	10
2.1 Toppen drar fra.....	10
2.1.1 Høyere lønninger.....	10
2.1.2 Lavere skatter.....	11
2.1.3 Arv og gaver blir viktigere	12
2.2 De på bunnen sakker akterut.....	12
2.2.1 Endret arbeidsmarked og lavere inntekter.....	12
2.3 Teknologi	13
2.3.1 Kapital blir viktigere enn arbeid	14
2.3.2 Færre jobber og endret arbeidsmarked?	14
2.3.3 De med mest ressurser får best tilgang på de teknologiske løsningene.....	14
2.3.4 Ikke plass til mange på toppen	15
2.4 Innvandring.....	15
3. Grunn til bekymring?.....	15
3.1 Konsentrasjon av økonomiske ressurser fører til konsentrasjon av makt	16
3.2 Økonomisk ulikhet bidrar til misbruk av talent.....	16
3.3 Økonomisk ulikhet kan bidra til store samfunnsproblemer.....	16
3.4 Økonomisk ulikhet kan også redusere økonomisk vekst	16
4. Hva kan gjøres?	17
5. Sluttnoter	20

1. Utvikling i ulikhet

Når man studerer økonomisk ulikhet er langsiktige trender det mest relevante. For det første fordi det ofte er treghet i tall og statistikk, og for det andre fordi langsiktig utvikling forteller oss mer om hvilke grunnleggende endringer som pågår i samfunnet enn endringer fra år til år som er mer sårbare for påvirkning fra enkelthendelser det er vanskelig å korrigere for. Det overordnede bildet er at det har vært en dramatisk økning i ulikhet over hele verden siden 1980-tallet. I OECD-landene er ulikheten på det høyeste nivået på et halvt århundre.³

1.1 Flere mål på ulikhet

Det finnes mange metoder og mål for å vurdere ulikhet i et land eller mellom land. Her presenterer vi noen av dem:

- Det mest brukte målet på økonomisk ulikhet i et land er den såkalte Gini-koeffisienten. Den måler ulikhet på en skala fra 0 til 1. Dersom alle personene i et land har lik inntekt er Gini-koeffisienten lik 0. Dersom én person har all inntekt, har den verdien 1. Det betyr at jo lavere Gini-koeffisienten er, dess mindre er den økonomiske ulikheten i et land.
 - *Målt ved Gini-koeffisienten har ulikheten i OECD-landene økt med ti prosent siden midten av 1980-tallet, fra 0,290 til 0,316.*⁴

Mens Gini-koeffisienten viser utviklingen i ulikhet for hele inntektsfordelingen, kan vi få en pekepinn på utviklingen i inntektsulikhet på flere andre måter, for eksempel gjennom å vurdere forholdet mellom toppen og bunnen i inntektsfordelingen.

- En måte er ved det såkalte S90/S10-målet, som viser forholdet mellom gjennomsnittlig disponibel inntekt (ekvivalentinntekt) til de ti prosent rikeste og de 10 prosent fattigste.
 - *I OECD-landene (2012) var den gjennomsnittlige inntekten til de ti prosent rikeste 9,6 ganger den til de fattigste ti prosentene, opp fra 7 ganger for 25 år siden.*⁵
- En annen måte å få informasjon om forholdet mellom bunnen og toppen i inntektsfordelingen er gjennom det såkalte P90/P10-målet, som viser forholdet mellom inntektene til personen med lavest inntekt blant de 10 prosent rikeste og den rikeste av de 10 prosent fattigste.
- I tillegg kan vi måle hvor stor del av totalinntekten (netto skattbar inntekt) som tilfaller ulike desiler i inntektsfordelingen.

Vi kan også måle ulikhet når det gjelder fordeling av formue.

- *Et gjennomsnitt av 17 OECD-land viser at de ti prosent rikeste husholdningene innehar femti prosent av all formue, de fem prosent rikeste eier 37 prosent mens den rikeste prosenten eier 18 prosent av all formue. Til sammenligning eier de 60 prosent fattigste husholdningene bare 13 prosent av all formue.*⁶

1.2 Ulikhet i Norge har økt siden 1980-tallet

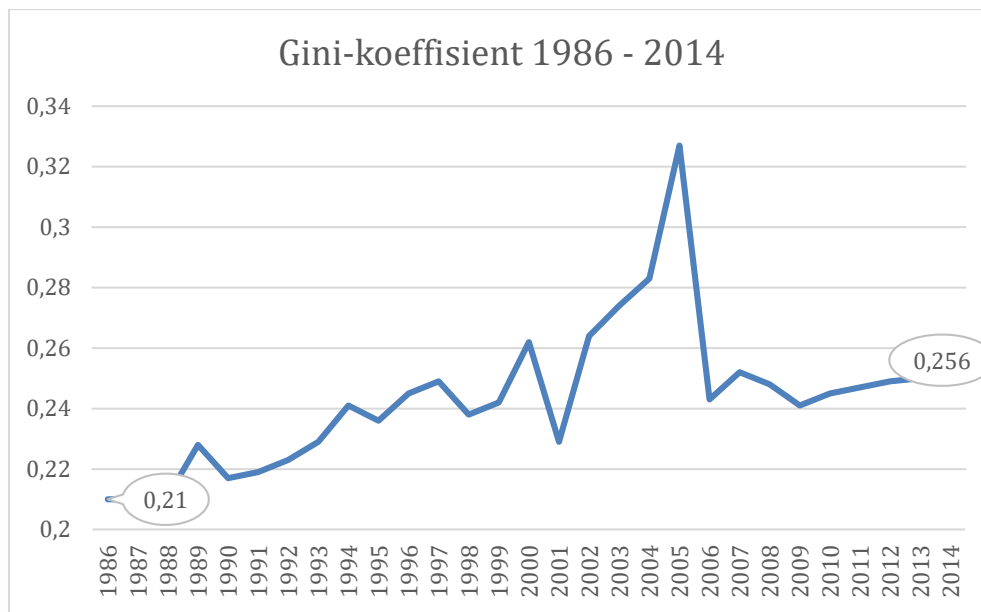
Norge er blant landene i verden med minst økonomisk ulikhet. Men også her har ulikheten økt siden midten av 80-tallet. I de følgende figurene bruker vi 1986 som nullpunkt, fordi det er den lengste serien med Gini-koeffisienter tilgjengelig fra SSBs statistikkbank.

Det kan være vanskelig å fastslå om en trend fortsetter eller har flatet ut dersom man måler få år om gangen. Derfor er det mest interessant å måle ulikheten over et lengre tidsrom. Legger vi SSBs statistikk til grunn, som er den bakgrunnen aktører som OECD, Eurostat, og Chartbook of Economic Inequality alle baserer sine oversikter på, er det imidlertid tydelig at ulikheten i Norge både har økt over *lang tid*, men også at utviklingen ikke har stoppet opp *de siste årene*.

Vi presenterer her utviklingen i inntektsulikhet målt ved Gini-koeffisienten, P90/P10, andel av totalinntekt og andel av total nettoformue.

1.2.1 Økt ulikhet målt ved Gini-koeffisienten

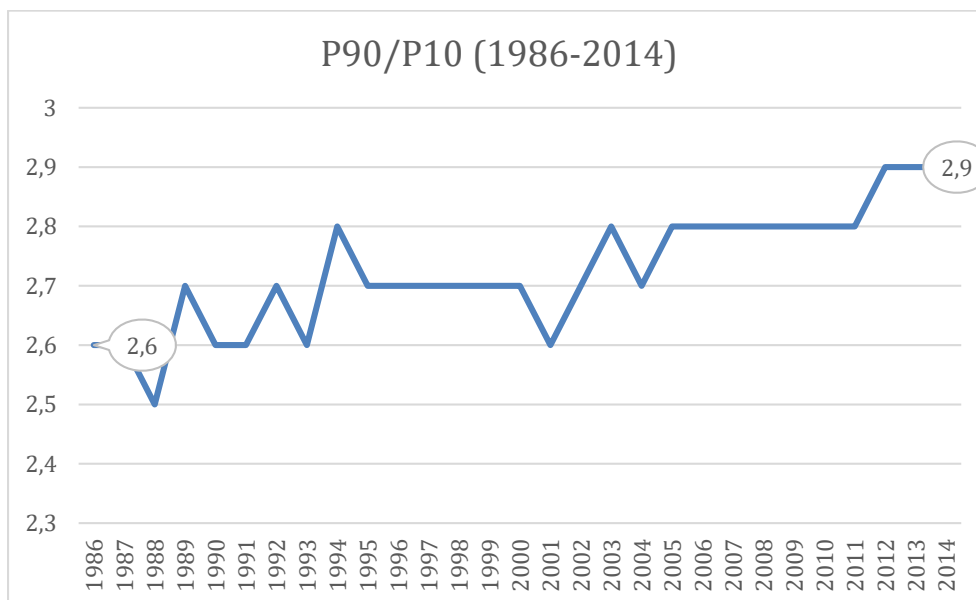
Målt ved Gini-koeffisienten har inntektsforskjellene økt med 22 prosent mellom 1986 og 2014 (fra 0,210 til 0,256)⁷, over dobbelt så mye som gjennomsnittet i OECD. Som figuren under viser har tilpasninger som følge av endringer av skattesystemet påvirket statistikken, blant annet innføring av utbytteskatt i 2000 og skattereform i 2005/2006. Dette drøfter vi senere i notatet.

Figur 1: Tabell 07756, SSBs statistikkbank⁸

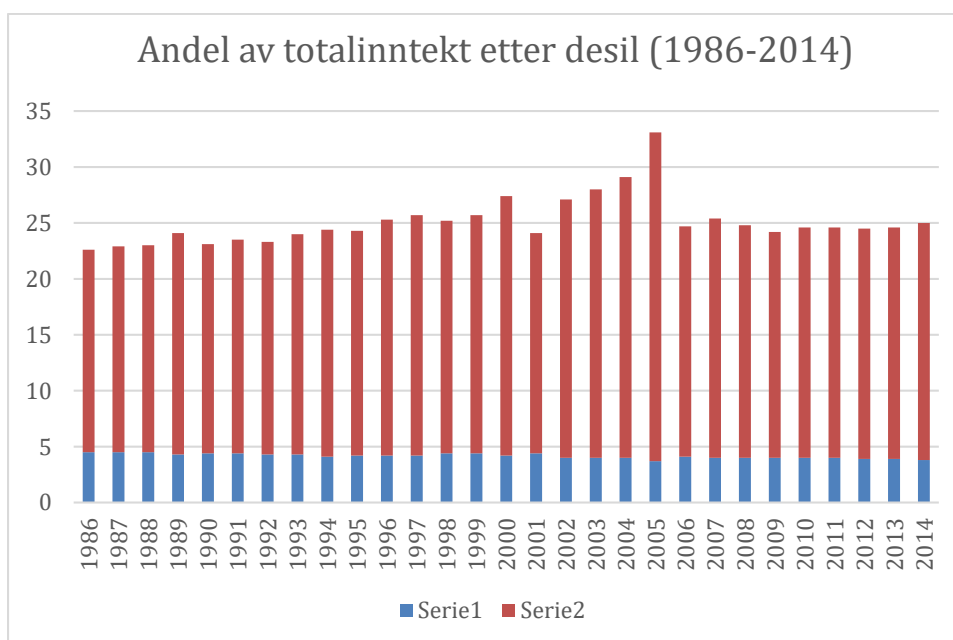
1.2.2 Økning i P90/P10

Målt ved P90/P10 har forholdet mellom toppen og bunnen av inntektsfordelingen endret seg med om lag 12 prosent. I 1986 hadde en person med høyere inntekt enn 90 prosent av befolkningen om lag 2,6 ganger høyere inntekt enn person som hadde lavere inntekt enn 90 prosent av befolkningen. I 2014 hadde dette tallet økt til 2,9.⁹

Figur 2: Tabell 07756, SSBs statistikkbank¹⁰

1.2.3 Utviklingen i inntektsandelen til de 10 prosent rikeste

SSB viser at andelen av den totale inntekten (etter skatt, per forbruksenhet) som gikk til de ti prosent rikeste i samfunnet var i 1986 på 18,1 prosent. I 2014 var samme andel økt til 21,2 prosent.

Figur 3: Tabell 04755 SSBs statistikkbank¹¹

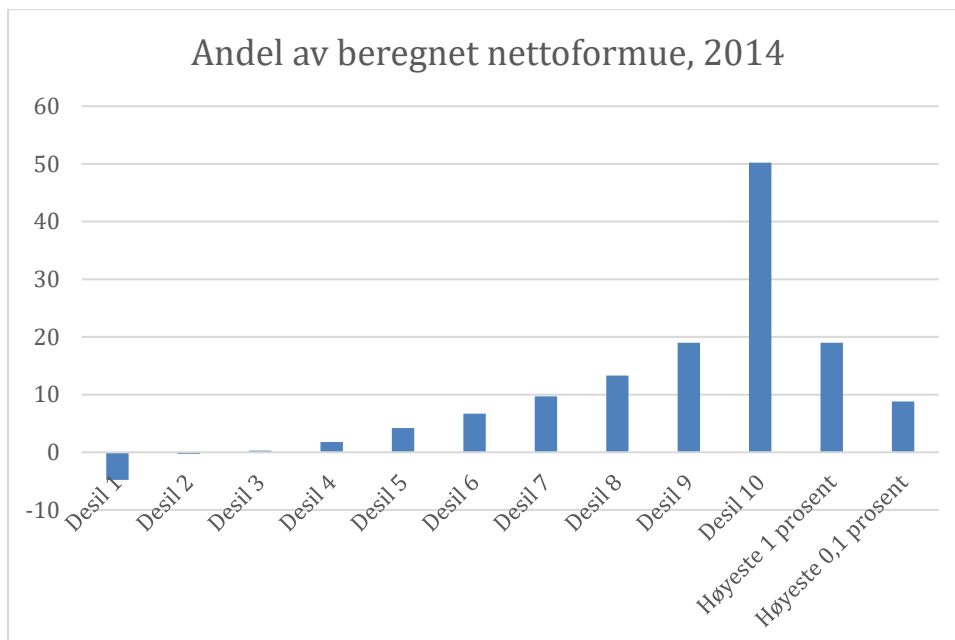
En studie av Aaberge, Atkinson og Modalsli (2013) tar utgangspunkt i fordelingen av nettoinntekt (bruttoinntekt minus standardfradrag og gjeldsrenter) for personer over 16 år, og viser utviklingen både for de rikeste ti prosentene i samfunnet og den rikeste prosenten. Studien viser at andelen av den totale inntekten som går til den rikeste prosenten i samfunnet nesten er doblet mellom 1989 og 2010 (fra 4,1 til 7,7 prosent). Andelen av den totale inntekten som går til de ti prosent rikeste i samfunnet var i 1986 på 23 prosent mens den var økt til 28 prosent i 2010 (Aaberge, Atkinson og Modalsli, 2013).¹²

SSBs statistikk har som mål å beskrive fordelingen av materiell velferd på ulike desiler (inkludert barn) i Norge. Studien av Aaberge m.fl (2013) gir i kombinasjon med å studere om det er det samme personene som befinner seg i inntekstoppen hvert år, informasjon om konsentrasjon av økonomisk makt. Det ser vi nærmere på i punkt 3.1.

En sammenligning utarbeidet av OECD viser at den rikeste prosenten i Norge, ca. 40 000 personer, har økt sin andel av totalinntekten (brutto) fra 1975 og fram til finanskrisa i 2008 i større grad enn det den rikeste prosenten i eksempelvis Frankrike, Spania og Sveits har gjort.¹³

1.2.4 Formuesulikhet

Et øyeblikksbilde av fordelingen av nettoformue i dag (2014) viser at også formue er skjevt fordelt mellom husholdningene. De rikeste ti prosentene av husholdningene eide 2014 omtrent halvparten av all nettoformue i Norge. Det er imidlertid grunn til å anta at anslaget for Norge ligger for lavt fordi den skattebaserte verdsettingen av fritidsboliger, næringseiendommer og annen realkapital kan ligge betydelig under markedsverdiene.¹⁴ Den andre halvparten av den totale nettoformuen er fordelt på de resterende nitti prosent av befolkningen. Den fattigste femtedelen av husholdningene har ikke formue, men gjeld.

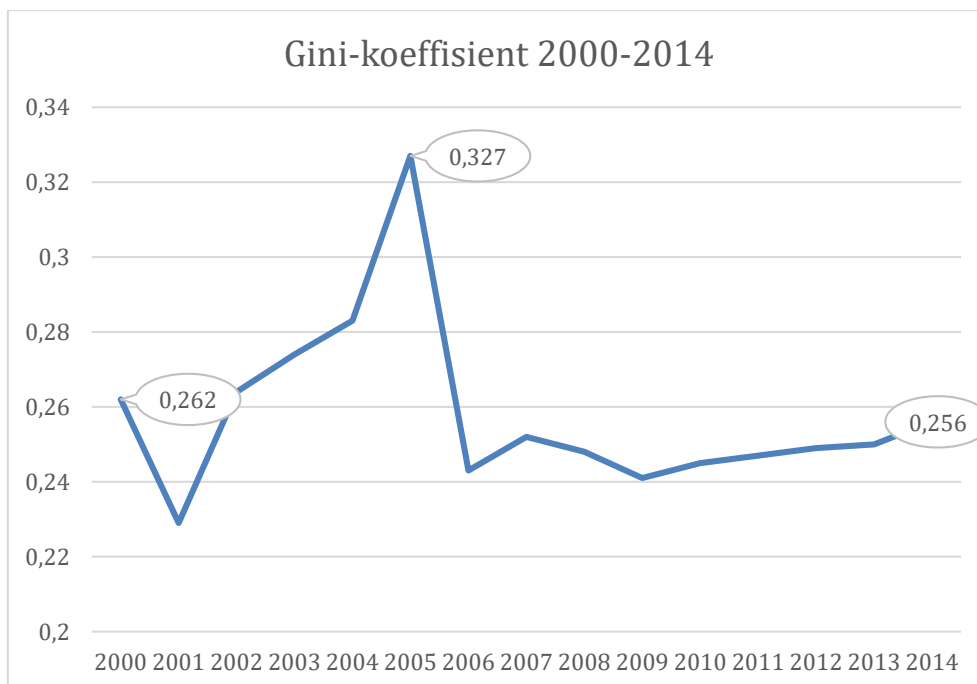
Figur 4: Tabell 10318, SSBs statistikkbank¹⁵

Som ved andre mål for ulikhet, er lange tidsserier ofte det mest interessante å vurdere. Når det gjelder utvikling i fordeling av formue er dette vanskelig å måle, fordi vi bare har data for de siste fire årene (fra 2010). Det pågår et arbeid ved SSB med mål om å bedre kartlegge formuesulikheten tilbake i tid. En masterstudie som SSB-forsker Elin Halvorsen har veiledet, viser at betydningen av formue øker, fordi den samlede kapitalen i Norge har steget mer enn de samlede inntektene.¹⁶

I perioden 2010 – 2014 har utviklingen i formuesulikhet stått omtrent stille. Det siste året økte imidlertid tidelen med høyest nettoformue sin andel av den totale nettformue fra 49,5 prosent til 50,2 prosent. I 2012 var andelen 48,8 prosent. Den rikeste prosent i Norge økte sin andel av nettoformuen fra 18,3 prosent i 2013 til 19 prosent i 2014. Den rikeste promillen av befolkningen økte sin andel av nettoformuen i samme tidsrom fra 8,3 prosent til 8,8 prosent. Ifølge SSB henger den økte formueskonsentrasjonen sammen med en sterk økning i verdiene på aksjer og andeler i ulike verdipapirfond. Dette er formuesobjekter som i stor grad eies av husholdninger med de høyeste formuene.¹⁷

1.2 Usikkerhet knyttet til siste skattereform

Begynnelsen av 2000-tallet er preget av store svingninger i inntektsforskjellene, der utviklingen i kapitalinntekter har hatt stor betydning.¹⁸ En årsak til disse svingningene er tilpasning til endringer av skattesystemet. La oss for eksempel begynne målingen av Gini-koeffisienten i år 2000, året før utbytteskatten ble innført første gang, eller i år 2005, året før utbytteskatten ble gjeninnført (se figur under): Sammenlignet med det siste året vi har statistikk for, som er 2014, kan det se ut som om Gini-koeffisienten har gått ned (2,3 prosent nedgang mellom 2000-2014 og 22 prosent nedgang fra 2005-2014).

Figur 5: Tabell 07756, SSBs statistikkbank¹⁹

Noen har hevdet at skattereformene i 1992 og 2005/2006 førte til at inntekter som ikke ble beskattet før reformen ble det etterpå, og at vi dermed fikk bedre dokumentasjon av kapitalinntekter. Derfra kan man trekke konklusjonen om at dette bidro statistisk sett til å øke de norske Gini-verdiene, uten at det innebar en reell økning i ulikheten. Altså fremstilles økningen i ulikhet som et statistisk fenomen som ikke reflekterer reelle økte inntektsforskjeller.

Vel så viktig er det imidlertid å merke seg at skattereformen i 1992 førte til en langt mildere beskatning av kapitalinntekter, noe som gjorde at en større del av disse ble tatt ut som utbytte etterpå. Gjeninnføring av utbytteskatten i 2006 innebar sterke incentiver til å ta ut store utbytter i forkant, spesielt i 2005. At Norge i 2005 hadde inntektsulikhet på nivå med Storbritannia og nær USA gir et tydelig uttrykk for denne effekten. Vi vet at mange lånte pengene tilbake til selskapene sine, som de etter reformen har fått

utbetalt skattefritt. Det indikerer at de reelle inntektsandelene er større enn det som siden den siste skattereformen er blitt rapportert til beskatning.²⁰ Med andre ord kan dagens inntektsulikhet være undervurdert.

Hos Aaberge og Atkinson (2010) trekkes den mildere beskatningen av kapitalinntektene, i kombinasjon med liberaliseringen av kredittmarkedet på midten av 1980-tallet og nye muligheter som følge av oljevirksomheten, fram som årsaker til den kraftige oppgangen i toppinntektsandeler på 90-tallet. I studien brukes et mål for inntektsutvikling som delvis korrigerer effekten av skatteplanlegging: Økningen i inntektsandelen hos dem på toppen er like klar som i de faktiske skatterapporterte inntektsandelene.²¹

Alstadsæter et.al (2016) har vist at tilbakeholdte overskudd i norske aksjeselskap er om lag doblet etter skattereformen.²² Disse kommer ikke på likningen til eieren. På denne måten skjules den reelle inntektsulikheten: Ifølge inntektsstatistikken ser inntektsandelen til den prosenten med høyest inntekt ut til å ha ligget på om lag sju prosent siden 2006. Korrigerer man for skatteplanleggingseffektene, viser imidlertid statistikken at de rikeste i stedet har hatt 12 prosent av inntekten.

1.3 Ulikheten øker fortsatt

Dersom vi i stedet bestemmer oss for å ikke la statistikken forstyrres av tilpasninger i sammenheng med skattereformen, kan vi sette startpunktet på 2009 og se på utviklingen til 2014 – altså de siste fem årene vi har statistikk for. Det gir et bedre bilde av hvorvidt ulikheten øker *nå*, som mange er opptatt av. SSB slår fast at «siden 2009 har ulikheten økt for hvert eneste år (...)».²³

Her kan vi igjen kikke på både Gini-koeffisienten, P90/P10-forholdet, og andelen av totalinntekten som disponeres av de ti prosent rikeste og de ti prosent fattigste.

- Målt ved Gini-koeffisienten har ulikheten økt hvert år mellom 2009 og 2014, fra 0,231 til 0,247, en økning på sju prosent. Bare fra 2013 til 2014 økte Gini-koeffisienten fra 0,241 til 0,247, en økning på 2,5 prosent.²⁴
- Målt ved P90/P10-forholdet har ulikheten økt fra 2,6 til 2,8 mellom 2009 og 2014, en økning på åtte prosent.²⁵
- Måler vi andelen av totalinntekten som disponeres av ulike tidelsgrupper, mottok den ti prosent rikeste i 2009. 20,2 prosent og den fattigste tidelen 4,0 prosent. I 2012 hadde den rikeste tidelen i landet 21,2 prosent av inntekten (fem prosent økning) og den fattigste tidelen 3,8 prosent (fem prosent nedgang).²⁶

SSB forklarer økningen i ulikhet de siste årene blant annet ved at kapitalinntektene har økt (først og fremst mottatt aksjeutbytte) – inntekter som i stor grad tilfaller husholdningene i toppen av inntektsfordelingen. Samtidig har inntektsveksten nederst i fordelingen vært klart svakere enn for resten av befolkningen de siste årene.²⁷

1.4 Hvordan ser ulikhetsutviklingen ut til å gå?

Det er selvsagt umulig å spå framtida, og vi vet ingenting om hvilken fart eller vei den framtidige utviklingen i ulikhet vil ta. Det er likevel interessant å se på noen potensielle scenarier. I forbindelse med Nordmød-prosjektet (2014) ble det gjort noen framskrivninger av ulikhetsutviklingen basert på mulige trender.²⁸

- Hvis ulikhetene i Norden utvikler seg slik de har gjort siden 1990, vil Norden i 2030 ha ulikhet som dagens Frankrike. Der står de ti prosent rikeste for en tredjedel av inntektene.
- Hvis ulikhetene i Norden samlet sett utvikler seg slik de har gjort i Sverige siden 1990, vil Norden i 2030 ha ulikhet som dagens Italia.

Små årlige endringer gir kanskje ikke grunn til bekymring, men kan få store utslag på sikt. Derfor er det interessant å gjøre noe enkle framskrivninger av hvordan ulikheten vil se ut i Norge om tjue år basert på utviklingen de siste fem årene (2009-2014¹).

- Dersom utviklingen i andelen av totalinntekten som disponeres av ulike tidelsgrupper fortsetter vil de ti prosent rikeste om tjue år (2034) ha en over en fjerdedel av totalinntekten i samfunnet (25,7). Det er en økning på 27 prosent fra 2009.
- De ti prosent fattigste vil om tjue år ha en andel på 3,1 av totalinntekten, en nedgang på 23 prosent, dersom utviklingen fortsetter som den har gjort fra 2009.
- Dersom økningen i Gini-koeffisienten fortsetter som den har gjort de siste fem årene, vil den om tjue år være på 0,33. Det er en økning på hele 43 prosent fra 2009.
- Dersom økningen i forholdet mellom inntektene til personen med lavest inntekt blant de 10 prosent rikeste og den rikeste av de 10 prosent fattigste (P90/P10) fortsetter som den har gjort de siste fem årene vil forholdet om tjue år være 3,77 mot 2,60 i 2009 - en økning på 45 prosent.

2. Hva driver ulikhet?

Det finnes mange forklaringer på hvorfor ulikheten har økt. Vi kan grovt sett dele årsakene i to hovedgrupper: De på toppen har dratt fra resten, og de på bunnen har blitt hengende etter.

I tillegg tar vi for oss to andre utviklingstrekk som antas å påvirke inntektsulikheten og som kan gjøre det enda mer i framtida: teknologisk utvikling og økt innvandring fra fattige land.

2.1 Toppen drar fra

De rikeste tjener stadig mer og betaler mindre i skatt, samtidig som rikdom akkumuleres gjennom arv.

2.1.1 Høyere lønninger

I sin rapport «Divided we stand- why inequality keeps rising», skriver OECD at den viktigste driveren for økt ulikhet er forskjeller i lønn. De rikeste ti prosentene i OECD har økt lønningene i et raskere tempo enn de som befinner seg blant de ti prosentene på bunn. De største vinnerne er den rikeste prosenten i samfunnet.²⁹

I den franske økonomen Thomas Pikettys tallmateriale kommer det også fram at hovedårsaken til at de rikeste drar fra i USA, er ekstrem vekst i topplederlønningene. En analyse fra *Economic Policy Institute*, viser at lønningene til toppsjefene i USAs 350 største bedrifter er 296 ganger større enn gjennomsnittsarbeideren i deres respektive industrier. Økningen er dramatisk. I 1965 tjente topplederne tjue ganger mer enn gjennomsnittsarbeideren. I 1978 var det samme tallet 30.³⁰

Også i Norge har lønnsinntekt blitt en viktigere inntektskilde for de aller rikeste. En studie av Aaberge og Atkinson (2013) viser hvordan inntektssammensetningen til den rikeste promillen i samfunnet er endret siden begynnelsen av 1990-tallet, som følge av to skattereformer (2001 og 2005/2006):

«Fram til 2000 varierer andelen med kapitalinntekt som viktigste inntektskilde mellom 60 og 80 prosent. Dette faller i 2011, men er tilbake til et høyt og stigende nivå året etter. For 2006 er imidlertid effekten permanent. Andelen med kapitalinntekt som viktigste inntektskilde faller fra over 80 prosent til 50 prosent. Etter 2006 har andelen av de aller rikeste med kapitalinntekt som viktigste inntektskilde falt fra over 80 prosent til 50 prosent, og er aldri over 60 prosent i perioden etter. Lønnsinntekt utgjør nå (2011) den viktigste inntektskilden for over 30 prosent av de 0,1 prosent med høyest inntekt, mot under 10 prosent i de fleste årene før reformen». ³¹

¹ 2014 seneste år med statistiske data

I Teknisk beregningsutvalgs (TBU) rapport om inntektsoppgjørene i 2013 og 2014 foretas flere interessante beregninger om fordelingen av lønnsinntekt³²:

- Utviklingen av samlet inntekt blant lønnstakere fra 2003 til 2012 viser en forskyvning i lønnsfordelingen mot høyere andeler av samlet lønn for gruppene med de høyeste lønningene.
- De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10) hadde i 2012 19,7 prosent av den samlede lønnsinntekten, en økning på 0,9 prosent fra 2003.
- Gjennomsnittslønnen til prosenten med høyest lønn økte mer enn for alle andre persentiler i denne perioden. Prosenten i samfunnet med høyest lønn mottok 3,1 prosent av samlet lønn i 2003, og 3,4 prosent i 2013.

Beregninger Tankesmien Agenda har gjort for veksten i lederlønn mellom 1995 og 2013 (basert på rapporter fra TBU) viser at topledelerlønningene vokser raskere enn lønnsveksten generelt.

- Beregningene viser at topledere, i dette tilfellet definert som administrerende direktør i selskaper med mer enn 250 ansatte, har hatt en lønnsutvikling på 205 prosent. Gjennomsnittslønnveksten var i samme periode 123 prosent. Toppledere har hatt 67 prosent høyere lønnsvekst enn gjennomsnittet i perioden.
- Den gjennomsnittlige årlige lønnsveksten for topledere var i perioden 6,4 prosent. Den generelle lønnsveksten var i gjennomsnitt 4,5 prosent i året.

En uformell undersøkelse Tankesmien Agenda har foretatt blant de største selskapene i landet der staten er helt eller delvis eier viser at topledere tjener fra 4-24 ganger så mye som gjennomsnittslønnen i eget selskap. For eksempel tjente konsernsjef Svein Richard Brandtzæg i Norsk Hydro og Rune Bjerke i DnB begge 13 ganger så mye som gjennomsnittslønnen i sine respektive selskaper. Vi har også satt opp forholdet mellom det enkeltes selskaps topledelerlønn og en gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. For eksempel tjente Statoils Helge Lund tjente i 2013 28 ganger så mye som en gjennomsnittlig industriarbeider.³³

Det er et paradoks at utviklingen av lederlønn har skutt i været. Norsk og internasjonal forskning gir nemlig det samme svaret: Sjenerøs belønning av ledere gir ikke bedre selskaper. Flere studier viser at høye lederlønninger kan påvirke selskapene negativt. Bruken av insentivbasert lønn har eksplodert, også i Norge. Slik avlønning kan fungere godt for noen typer arbeidsoppgaver, særlig manuell produksjon. Imidlertid er forskningen entydig i at det sjeldent virker for de komplekse oppgavene en leder har. Tvert imot kan slike lønnsystemer få motsatt effekt, for eksempel ved at viktige oppgaver som ikke er knyttet til bonusordninger, ikke blir utført. Kritikken av prestasjonsbasert lønn er blitt sterkere etter finanskrisen. Jakt på høye bonuser sees på som en viktig årsak til kollapsen i for eksempel Lehman Brothers og de islandske bankene. Insentiver som belønner kortsiktige resultater oppfordrer ofte til høy risiko, og kan stå i motsetning til det som er best for selskapets langsiktige utvikling.³⁴

2.1.2 Lavere skatter

Etter en lang periode med høye skatter ble 1980-tallet innledet med en sterk idé om å slippe markedet fri. Begrensede reguleringer og lavere skatter skulle stimulere innovasjon og fremme vekst – som igjen skulle komme alle til gode. Samtidig ble det kuttet i velferden med begrunnelsen at flere skulle i jobb. Særlig ivrige var land som Storbritannia og USA med statsminister Margareth Thatcher og president Ronald Reagan i spissen, men også Norge kuttet skattene på kapital og inntekt drastisk.

At denne oppskriften i begynnelsen ville øke ulikheten var allment kjent og akseptert. Men inspirert av den såkalte «Kuznets»-kurven trodde man ulikheten så skulle avta fordi resten av samfunnet etter hvert ville ta del i den økonomiske utviklingen. Men den såkalte «trickle-down»-effekten skatteuttene skulle ha, uteble.³⁵

I en fellesartikkel med Piketty konkluderer Atkinson med at det nettopp var politikk som bidro til å redusere kapitalens vekst på 1900-tallet, som igjen medførte lavere økonomisk ulikhet. Høyere skatter var viktig.³⁶ I etterkrigstiden i USA var marginalsattene opp mot 90 prosent.³⁷ Lavere skatter fra 1970-tallet fikk imidlertid motsatt effekt.³⁸ I OECD-området falt høyeste marginalsatt på inntekt fra 60-70% på 80-tallet til et gjennomsnitt på om lag 40% i dag.³⁹

Også studier av den norske utviklingen konkluderer med det samme. Det høyeste marginalsattesatsen i etterkrigstida nådde nesten 80 prosent.⁴⁰ I Aaberge og Atkinson (2010) trekkes den mer generøse beskatningen av kapitalinntekter, i kombinasjon med liberaliseringen av kredittmarkedet på midten av 1980-tallet og nye muligheter som følge av oljevirkosomheten, fram som en del av årsaker til den kraftige oppgangen i inntektsulikhet.⁴¹

2.1.3 Arv og gaver blir viktigere

Erfaringer både fra andre land og vårt eget viser at betydningen av formue og arv stiger. I boken «Kapitalen i det 21. århundret» viser økonomen Thomas Piketty blant annet hvordan gaver og arv fra foreldre i dag i mye større grad er avgjørende for om man kommer seg inn på boligmarkedet.⁴²

Også i norsk økonomi spiller gaver og arv en viktig rolle. Fordelingsutvalget (2009) peker på at arv gir opphav til formue og dermed påvirker levekårene.⁴³ 77 av landets 100 rikeste har arvet formuen sin.⁴⁴ Som vi har vært inne på har vi mangelfulle data når det gjelder formuesutviklingen over tid. Men flere studier viser at betydningen av arv og gaver øker også her hjemme.

- En studie (Nordli Hansen 2014) ved UiO viser at mens 26 prosent av de én prosent mest formuende i 1993 hadde foreldre som også hadde vært blant de mest formuende i landet, så var denne andelen i 2010 økt til 42 prosent.⁴⁵
- En masterstudie ved UiO (Johansson 2014) peker på at betydningen av formue øker, fordi den samlede kapitalen i Norge har steget mer enn de samlede inntektene.⁴⁶ Som forskningsleder ved SSB Rolf Aaberge påpeker, er det mindre grunn til bekymring for at økonomisk makt konsentreres dersom de rikeste personene bare er rike i enkelte år og til stadighet byttes ut med nye personer i toppen av inntektsfordelingen.⁴⁷ Slik er det imidlertid ikke. Aaberge, Atkinson og Modalsli (2013) har vist at inntektsvinnerne er de samme fra år til år.⁴⁸

2.2 De på bunnen sakker akterut

I rapporten «In it Together: Why less inequality benefits all», beskriver OECD hvordan vi de siste årtiene har hatt en utvikling der de førti prosentene nederst i inntektsfordelingen har tjent lite på den økonomiske veksten i mange land. I noen tilfeller har de på bunnen av inntektsfordelingen opplevd reallønnsnedgang: «Når en så stor andel av befolkningen tjener så lite på den økonomiske veksten, svekkes tilliten mellom samfunnets borgere, og tilliten til institusjoner», skriver OECD.⁴⁹

2.2.1 Endret arbeidsmarked og lavere inntekter

OECD identifiserer endringer i lønn - som utgjør om lag tre fjerdedeler av husholdningenes samlede inntekt – og endringer i arbeidsmarkedene som de viktigste driverne for økt inntektsulikhet.⁵⁰ Statistikk fra USA viser for eksempel at den rikeste prosentens andel av inntektene ble doblet mellom 1979 og 2007 (fra 8 til 17 prosent). I den samme perioden falt inntektsandelen til de fattigste 20 prosentene fra 7 til 5 prosent.⁵¹

OECD (2015) beskriver hvordan arbeidsmarkedet i en rekke land har vært gjenstand for store strukturelle endringer siden 1980-tallet. For det første er arbeidstakerrettigheter svekket i en rekke land. Bruken av tariffavtaler og kollektive lønnsforhandlinger er også gått ned. Videre har også minstelønnen falt relativt til medianlønningene i en rekke land. I tillegg har demografiske endringer og samfunnsendringer påvirket arbeidsmarkedet, som for eksempel en aldrende befolkning og flere kvinner i arbeid.⁵²

En studie fra Det Internasjonale Pengefondet (IMF) viser at dereguleringer av arbeidsmarkedet korrelerer med høyere ulikhet, blant annet økt inntektsandel hos de rikeste ti prosentene. Pengefondet peker på at dette reflekterer at økt fleksibilitet i arbeidsmarkedet reduserer forhandlingsposisjonen til dem med lavest inntekt og kommer de rikeste til gode.⁵³ Det er i tråd med funnene i en studie av Jaumotte og Osorio-Buitron (2015), som viser at nedgang i organisasjonsgrad ser ut til å være en hovedfaktor for økning av toppinntektsandelene: I gjennomsnitt forklarer lavere organisasjonsgrad om lag halvparten av økningen i andelen inntekt de ti prosent rikeste får. I tillegg ser halvparten av økningen i Gini-koeffisienten blant husholdningen ut til å være drevet av det

samme. Studien viser også at nedgang i minstelønn relativt til medianlønnen korrelerer med høyere inntektsulikhet i avanserte økonomier.⁵⁴

Samtidig som det har bidratt til å bedre tilgangen til arbeidsmarkedet for flere, har institusjonelle endringer og reformer økt inntektsulikheten, konkluderer OECD. Årsaken er at mange av de nye jobbene som er skapt er innen såkalt «Non-standard work» - midlertidig arbeid, deltidsarbeid og selvstendig næringsdrivende. Slike jobber er ikke nødvendigvis et springbrett inn i det ordinære arbeidslivet, peker organisasjonen på.⁵⁵ Om lag halvparten av veksten i sysselsettingen i OECD-landene siden 1990 har vært innen slike arbeidsformer. I dag utgjør de om lag en tredjedel av den totale sysselsettingen i OECD-landene. Kvinner, ungdom og arbeidstakere med lav utdanning er overrepresenterte i slike arbeidsformer.⁵⁶ Arbeidstakere med «ikke-standard» jobber har høyere sannsynlighet for å befinne seg i de lavere delene av inntektsfordelingen, i hovedsak blant tredjedelen med lavest inntekt. OECD peker på at «ikke-standard» jobber innebærer kortvarige og lave inntekter: Alle slike jobber gir lavere timelønn og årslønn enn standardjobber⁵⁷:

- Medianårslønnen til alle non-standard arbeidstakere er om lag halvparten av den til de som har standardjobber i OECD-området.
- Mediantimelønnen for midlertidige og deltidsansatte er om lag 70-80% av dem som jobber i standardjobber i OECD-området.

Slike såkalte ikke-standard jobber ligger oftere på bunnen av lønnsstigen og særlig i de laveste tre desilene. En generell økning i denne typen løserer tilknytning til arbeidslivet er forbundet med tjue prosent lavere lønninger blant de 40 prosent lavest betalte. Den samme effekten vises ikke i de høyere inntektsgruppene, og dermed øker lønnsforskjellene. OECD viser at Gini koeffesienten for husholdningsinntekt øker med så mye som tre poeng når husholdninger med slike jobber tas med i regnestykket for slik ulikhet. (I snitt bidrar dette til en femtedel av inntektsulikheten mellom husholdninger).⁵⁸

Mens arbeid tidligere var en vei ut av fattigdom, er lønningene i noen land så lave at arbeidstakere er fattige, såkalte «working poor». I Tyskland hadde 7,6 prosent av arbeidstakerne i 2014 en inntekt under EUs fattigdomsgrense (60 prosent av medianinntekten). Det utgjør i overkant av tre millioner mennesker. Totalt regnes om lag 12,5 millioner som fattige i landet.⁵⁹ Denne økende gruppen mennesker som selger arbeidskraften sin uten trygg inntekt (midlertidig arbeid, korttidskontrakter, ringevikarer, jobbsøkende migranter, lavtlønnede) har også blitt kalt prekariatet (Standing 2011).

I Norge er man vanligvis ikke fattig dersom man er i jobb. De fattige er de som av ulike grunner står utenfor arbeidsmarkedet. Friere flyt av billigere arbeidskraft for å få flere i jobb er en diskusjon som med jevne mellomrom også dukker opp her hjemme. I 2015 ble reglene for midlertidig arbeidskraft endret.⁶⁰ Et forslag om innslutingslønn, lavere lønn for innvandrere i en periode, har vært løftet fram tidligere⁶¹, og dukket opp på ny i lys av den økte flyktningsstrømmen.⁶²

OECD peker på at økt inntektsulikhet og stagnert lønnsutvikling har ført til at flere har hatt behov for sosial velferd for å opprettholde levestandarden sin. Skatte- og velferdssystemene har imidlertid blitt *mindre* omfordelende i mange land siden midten av 90-tallet, i all hovedsak gjennom kutt og innstramninger i velferdsordninger og at overføringene til de laveste inntektsgruppene ikke holder tritt med inntektsveksten for øvrig.⁶³

2.3 Teknologi

Den teknologiske utviklingen har gått raskt, og vil sannsynligvis gå enda raskere i framtida. Det kan gi mange muligheter for digital innovasjon og verdiskaping både i næringslivet og i offentlig sektor. Digitalisering og automatisering av jobber og oppgaver i arbeidslivet har allerede gitt betydelige kvalitetsforbedringer og effektiviseringsgevinster. Men det er ikke gitt at gevinsten av den teknologiske utviklingen vil komme alle til gode.

Flere dimensjoner av den teknologiske utviklingen kan bidra til å øke ulikhetene ytterligere, som vi også beskriver i notatet «Det digitale skiftet». ⁶⁴

2.3.1 Kapital blir viktigere enn arbeid

Fortjenesten av den teknologiske utviklingen ventes å være enorm. Hvis den kun går til dem som eier kapitalen blir konsekvensen større ulikhet enn i dag. Det vil også innebære økt økonomisk og politisk makt til noen få på bekostning av demokratiske institusjoner.

I boka «Kapitalen i det 21. århundre» viser den nå verdenskjente økonomen Thomas Piketty hvordan kapital siden 1970-tallet har tatt en økende del av nasjonalinntekten på bekostning av arbeid. Siden kapital er mer konsentrert enn arbeidsinntekt, blir fordelingen av inntekt mellom personer også mer ulik. Piketty er ikke den eneste som har påpekt dette. En studie av 16 OECD-land i perioden 1970–1996 (Checchi og Peñalosa 2008) viste at når arbeid ble ett prosentpoeng viktigere i produksjonen, så sank Ginikoeffisienten med 0,7 prosentpoeng.⁶⁵

2.3.2 Færre jobber og endret arbeidsmarked?

Mange av framtidens børsvinnere vil skape langt færre arbeidsplasser enn gårsdagens vinnere. Bildetjenesten Instagram ble i 2012 omsatt for sju milliarder kroner, med bare 13 ansatte.⁶⁶ Da Kodak var den ledende aktøren i billedbransjen hadde selskapet til sammenligning 145.000 ansatte.⁶⁷ Google er et annet eksempel. Søkemotoren som veldig mange av oss bruker til daglig, selger for 50 milliarder dollar i året, med 54 000 ansatte. I snitt betyr det over million dollar i omsetning per ansatt. En gjennomsnittlig ansatt i Amazon omsetter for rundt 600.000 dollar i året.⁶⁸ Begge selskapene benytter seg i dag av mange teknologiske løsninger, og har planer om flere.⁶⁹ Det kan redusere behovet for arbeidskraft, uten at inntektene går ned. Dette har også en ulikhetsdimensjon. Selv om også kognitive oppgaver nå lar seg automatisere, konkluderer forskerne Osborne og Frey med at det er de lavest lønnte og lavest utdannede yrkene som er mest utsatt for robotisering.⁷⁰

OECD har pekt på at teknologisk utvikling så langt har vært mer fordelaktig for arbeidstakere med høy kompetanse. For eksempel har de med god kompetanse i informasjons- og kommunikasjonsteknologi eller spesifikk finanskompetanse vært ettertraktet arbeidskraft som har opplevd betraktelig økning i inntektene, mens arbeidskraft med lav eller ingen kompetanse har blitt stående igjen. Som et resultat har inntektsforskjellene mellom disse gruppene økt.⁷¹ At andelen høykompetent arbeidskraft økte i perioden bidro imidlertid til å stagge veksten i inntektsulikhet som følge av teknologisk endring.⁷²

Vi vet ennå lite om hvordan dagens nyeste teknologi vil påvirke arbeidsmarkedet. I notatet «Det digitale skiftet» går vi gjennom flere studier som peker i litt ulike retninger. For eksempel har LSE-forskerne Michales og Graetz undersøkt effekten av økt automatisering i 17 land. De finner ikke noe grunnlag for å påstå at roboter reduserer den totale sysselsettingen. Forskningen viser likevel at rutinepregede jobber blir erstattet av roboter og at lønnen for en gjennomsnittsarbeider ser ut til å stagnere – selv om resultatet av automatiseringen gir bedriftene økt produktivitet.⁷³ En studie fra Boston University (2015) som baserer seg på data fra 1980 til i dag konkluderer med at digitalisering ikke fører til netto arbeidsløshet, men derimot gir økt sysselsetting. I studien pekes det imidlertid på at teknologi fører til at flere må skifte arbeidsplass og arbeidsoppgaver, noe som gir endrede og kostbare kompetansebehov.⁷⁴ En artikkel av Berger og Frey (2015) peker i retningen av Fords hypotese om at det ikke er gitt at den siste bølgen av ny teknologi vil skape like mange arbeidsplasser som den fortrenger. Studien viser at de «nye næringene», det vil si næringsområder som har oppstått etter 2000 – skaper svært få arbeidsplasser.⁷⁵

Noen har forsøkt å forutse framtida. En SSB-studie basert på Osborne og Freys analyse av det framtidige arbeidsmarkedet (2015) er én av tre jobber automatisert bort i Norge innen 2030.⁷⁶ Det høye produktivetsnivået i norsk arbeidsliv gjør det allerede i dag vanskelig for de minst produktive arbeidstakerne. Dersom teknologien bidrar til å gjøre deltakelsen i arbeidsmarkedet enda vanskeligere for denne gruppen, blir resultatet økt polarisering i arbeidslivet og også økt ulikhet.

2.3.3 De med mest ressurser får best tilgang på de teknologiske løsningene

Tilgang til og bruk av teknologi er ikke forbeholdt de rikeste. Det er mange eksempler på at app-grundere er unge mennesker uten stor startkapital. Det er imidlertid naturlig å tenke seg at det er de største som har nok

ressurser til å teste ut dyr teknologi i stor skala, som for eksempel selskaper som Google, Apple og Microsoft. Det skjer også ofte at de store kjøper opp mindre selskaper med gode ideer.

2.3.4 Ikke plass til mange på toppen

Teknologisk utvikling kan for eksempel gjøre at nye mennesker kan nå inntektsstoppen. Facebook ble startet av en til da helt ukjent og ikke særlig rik student. Men det endrer ikke det faktum at gevinsten fra den teknologiske utviklingen står i fare for å bli fordelt på svært få.

I boka «The Second Machine Age» beskriver Erik Brynjolfsson og Andrew McAfee denne effekten: Den teknologidrevne økonomien favoriserer en liten gruppe suksessrike personer ved å forsterke både talent, men også deres flaks. Resultatet blir at belønningen øker dramatisk. «Ingen vil kjøpe et program eller en app som er nest best. Ingen vil bruke en søkemotor som er nesten like god som Google». De som kommer på andre plass, lykkes ikke. Men de entreprenørene som lykkes i å bli best, blir rike i et vanvittig tempo.⁷⁷

2.4 Innvandring

I tillegg til at inntektsandelen til de aller rikeste har økt, skyldes utviklingen i inntektsulikhet de siste 20 årene økt innvandring fra den fattige delen av verden.⁷⁸ Innvandringen til Norge har økt betydelig siden syttitallet. En undersøkelse gjennomført av SSB på oppdrag fra NRK viser at innvandring har stor påvirkning på inntektsulikheten i de største byene i landet. I Oslo er for eksempel Gini-koeffisienten 0,303 for hele befolkningen. Tar man ut innvandrerbefolkningen, synker den til 0,279 – hele 8,6 prosent lavere.⁷⁹

Mange av innvandrerne sliter med å komme seg inn på arbeidsmarkedet. Yrkesdeltakelsen for en del innvandrergupper er langt lavere enn i befolkningen ellers. Dette gjelder særlig innvandrere som kommer som flyktninger eller på familiegjenforening.⁸⁰

Da havner de fort nederst i inntektsfordelingen, der husholdningene kjennetegnes av å ha en svak tilknytning til arbeidsmarkedet. Stønadsandelen er stor. Mange her har innvandrerbakgrunn: «I de siste ti årene har andelen personer med innvandrerbakgrunn i laveste inntektsklasse fordoblet seg fra 23 til 46 prosent», skriver SSB.⁸¹ Som vi beskrev tidligere i notatet har inntektsveksten nederst i inntektsfordelingen vært klart svakere enn for resten av befolkningen de siste årene.

Det siste året har antallet asylsøkere til Norge økt betydelig. Flyktninger og asylsøkere har høyere sannsynlighet for å tilhøre en lavinntekts-husholdning sammenlignet med arbeidsinnvandrere.⁸² Dersom vi ikke lykkes med å integrere dem som kommer, vil antallet innvandrere i lavinntektsgruppene og utenfor arbeidsmarkedet øke, og ulikheten dermed øke ytterligere, slik blant annet migrasjonsforsker Grete Brochmann påpeker: «Vi kommer til å ha barnefattigdom også i fortsettelsen. Så må man forsøke med velferdsstatens virkemidler å få folk ut av fattigdomsfella. Det skjer best ved at foreldrene kommer i arbeid».⁸³ Det finnes imidlertid flere tegn på at bildet ikke trenger være så dystert som det ofte gis inntrykk av. For eksempel viser studier at barn av innvandrere gjør det langt bedre enn foreldregenerasjonen når det gjelder utdanning og arbeid. Når det gjelder utdanning tar faktisk norskfødte med innvandrerbakgrunn høyere utdanning enn unge uten innvandringsbakgrunn.⁸⁴

3. Grunn til bekymring?

Det finnes mange forskjellige oppfatninger om hva likhet er – og hva som er rettferdig. Det liberale likhetsprinsippet handler om sjanselighet – og er ganske bredt akseptert. Det innebærer at forutsetninger som rase, kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn ikke skal begrense mulighetene man har. Et annet syn er tanken om resultatlikhet – at politikken skal bidra til at vi ender opp mest mulig likt, uavhengig av utgangspunkt. Skillet mellom disse avhenger i stor grad av hvor mye vi tror det er mulig å påvirke selv. Mange vil være enige i at i at en viss grad av økonomiske forskjeller er akseptabelt. Dersom man for eksempel velger å jobbe deltid for å ha mer fritid, er det vanskelig å si at forskjellen i inntekt til andre som jobber fulltid er urettferdig. Om man ser at hardt

arbeid lønner seg og faktisk fører fram, vil det dessuten motivere til ekstra innsats og således kunne spille en positiv rolle for samfunnet som helhet.

Men for høy ulikhet kan ha flere negative konsekvenser. Vi går gjennom noen av dem her.

3.1 Konsentrasjon av økonomiske ressurser fører til konsentrasjon av makt

Aaberge, Atkinson og Modalsli (2013) har undersøkt mobiliteten i inntektstoppen her hjemme, og viser at inntektsvinnerne er de samme fra år til år.⁸⁵ Hvor *mange* som er rike har også betydning for innflytelse, slik UiO-professor Kalle Moene påpeker i en fersk artikkel.⁸⁶ I USA tilfaller for eksempel 11 prosent av nasjonalinntekten de 0,1 prosent rikeste, mens den samme gruppen i Norge får 2,5 prosent av nasjonalinntekten. Teller man imidlertid antallet rike, for eksempel antallet dollarmillionærer per innbygger, er det flere i Norge (2,0) enn i USA (1,7). Bildet endres lite selv når Moene korrigerer for at Norge er et rikere land per innbygger enn i USA. I Spania er antallet dollarmilliardærer 0,4 per innbygger, i Italia 0,6 og i Frankrike 0,7. Norge ligger midt på treet blant de nordiske landene. På bunnen ligger Danmark med 0,9 dollarmilliardærer per innbygger, mens Island har hele 3,1.

I tillegg til å være økonomisk kan den også bli politisk. Gilens og Page (2014) har sett på sammenhengen mellom offentlige meningsmålinger og politiske beslutninger i USA i perioden 1981 til 2002.⁸⁷ Studien viser at vanlig folks støtte eller motstand mot et forslag har liten påvirkning på utfallet. Dersom den rikeste tiendelen av befolkningen støtter et forslag, har det imidlertid høyere sjanse for å bli vedtatt. Setter man Gilens og Pages studie av økonomisk og politisk makt i sammenheng med antallet rike, viser Moene at de rikeste i Norge potensielt har 2,4 ganger så stor innflytelse som de rikeste i USA.⁸⁸

3.2 Økonomisk ulikhet bidrar til misbruk av talent

Samfunnsforsker Robert D. Putnam viser i sin siste bok «Our Kids»⁸⁹ hvordan barn i USA i dag, med rike foreldre og dårlige resultater fra highschool, har større sjanse til å oppnå en grad fra college enn barn med fattige foreldre og gode skolerresultater.

Norge har høyere sosial mobilitet enn USA, men det er flere urovekkende trekk også her hjemme. En studie av Echen (2014) viser for eksempel at Norge sammenlignet med flere andre OECD-land har større fallende mobilitet og mindre stigende mobilitet. Det vil si at flere tar mindre utdanning enn sine foreldre, samtidig som færre tar mer utdanning enn foreldrene. Barn av foreldre med grunnskole som høyeste utdanning har i gjennomsnitt 12 grunnskolepoeng mindre enn barn av høyt utdannede foreldre.⁹⁰

Vi vet også at fattigdom går i arv⁹¹, trygd går i arv⁹² rikdom går i arv⁹³ og at det er lite mobilitet i toppen av inntektsfordelingen.⁹⁴

3.3 Økonomisk ulikhet kan bidra til store samfunnsproblemer

Wilkinson og Pickett (2009)⁹⁵ viser hvordan land med høy ulikhet scorer dårligere på forventet livslengde, matematikk- og lesekunnskaper, barnedødelighet, morderate, fengselsrate, tenåringsfødsler, tillit, fedme, mental uhelse, sosial mobilitet.

3.4 Økonomisk ulikhet kan redusere økonomisk vekst

Denne bekymringen gjør at ulikhetsutviklingen har fått større plass på agendaen hos organisasjoner som OECD, IMF og Verdensbanken.

Ifølge OECD (2015) ville Norge hatt ni prosentpoeng høyere vekst siden 90-tallet dersom forskjellene var mindre.⁹⁶ En studie fra IMF (2015) peker på at høy ulikhet skader vekst, mens mer likhet skaper vekst: Organisasjonens beregninger anslår at en prosent vekst i inntektene til de 20 prosent rikeste gir 0,08 prosent mindre vekst. Samtidig gir en prosent vekst i inntektene til de 20 prosent fattigste 0,38 prosent mer vekst. Mer til resten av middelklassen gir også mer vekst.⁹⁷ Analysen er basert på et utvalg av 159 avanserte, voksende og utviklingsland i perioden 1980-2012.⁹⁸

Internasjonale studier fokuserer i stor grad på at høye inntektsforskjeller reduserer utdanningsmulighetene for de med lavere inntekter fordi familier med lav inntekt i mindre grad vil kunne ta seg råd til å investere i utdanning. Det bidrar til lavere produktivitet både fordi samfunnet går glipp av kompetanse, men også fordi færre får utvikle seg til det de kunne vært best på.⁹⁹ Økonomiprofessor ved Princeton, Alan Krueger, pekt på at det har en stor kostnad for samfunnet dersom barn i lavinntektsfamilier ikke har de samme mulighetene til jobb og utdanning.¹⁰⁰

To studier fra IMF¹⁰¹ og OECD¹⁰² om ulikhet og økonomisk vekst finner at omfordelingspolitikk, som progressive skatter og sosiale forsikringsordninger, ikke påvirker den økonomiske veksten negativt. OECDs 2014-rapport om ulikhet og vekst argumenterer tilsvarende for at skattlegging av de høyeste inntektene og bruk av provenyet for bred kompetanseheving blant de minst velstående vil kunne stimulere den økonomiske veksten.¹⁰³

4. Hva kan gjøres?

Så til det viktige spørsmålet: Hva gjør vi? OECD har pekt på at utfordringen ligger i å utarbeide politikk som er både vekstfremmende og samtidig reduserer ulikheten. Da bør man konsentrere politikken om fire hovedområder: kvinners deltakelse i det økonomiske liv, økt sysselsetting og kvalitetsjobber, kompetanse og utdanning og skatte- og overføringssystemer for effektiv omfordeling.¹⁰⁴

Mens mange økonomer har konsentrert seg om utviklingen av inntektsulikheten, har av verdens ledende ulikhetsekspert, Anthony Atkinson, nylig kommet med noen forslag til hvordan vi kan stoppe den. I sin siste bok «Ulikhet – hva kan gjøres» foreslår han 15 grep for å redusere ulikheten. Mange av dem er både kontroversielle og radikale. Men han understreker at det må kraftig lut til for å stoppe dramatiske økningen i ulikhet. Han foreslår derfor en langt mer progressiv skattepolitikk (økt marginalskatt, kapitalskatt på arv og progressiv eiendomsskatt) og nye velferdsordninger som utdeling av arv til alle, barnetrygd og økte nivåer for sosialforsikring. Videre mener Atkinson det er behov for endring av arbeidsmarkedet gjennom styrkede rettigheter for fagbevegelsen, minstelønn og garanterte jobber i offentlig sektor.¹⁰⁵

Atkinsons bok er skrevet i en britisk kontekst og flere av grepene han foreslår har vært norsk politikk lenge. OECDs råd er overordnede og i noen tilfeller mer relevante for land med høyere ulikhet enn Norge. Vi er i særstilling både fordi inntektsforskjellene er blant de laveste i verden, og fordi omfordelende politikk ikke er noe nytt. Skal Pikettys spådommer om et nytt klassesdelt Downton Abbey-lignende samfunn slå til her, må som forskningsleder Rolf Aaberge ved SSB har pekt på «(...)alle de mekanismene som kjennetegner velferdsstaten settes ut av spill».¹⁰⁶

Men også vi gjør lurt i å lytte til internasjonale råd og følge den faglige debatten om ulikhet. På tross av den sentrale lønnsdannelsen, et progressivt skattesystem, og omfordelende velferdsgoder har altså ulikheten økt også i Norge. For det første understreker det viktigheten av å hegne om de omfordelende grepene vi har hatt til nå. Skatteutt, deregulering av arbeidsmarkedet og en mindre omfordelende velferdspolitik er derfor gal vei å gå. Vi må imidlertid også tenke nytt. Tankesmien Agenda har i flere notater pekt på ulike grep som kan tas for å redusere inntektsulikheten.

Vi har blant annet pekt på behovet for et rettferdig og omfordelende skattesystem. I notatet «Et rettferdig skattesystem»¹⁰⁷ drøftet vi hvilke muligheter vi har for å gjøre skattesystemet mer omfordelende, samtidig som vi sikrer at det er effektivt og så enkelt som mulig. Erfaringer både fra andre land og vårt eget viser at betydningen av formue og arv stiger. Vi mener derfor formuesbeskatningen bør bestå, selv om innretningen kan endres. Arveavgiften bør gjeninnføres. Solide bunnfradrag vil gjøre ordningene mest mulig omfordelende. Videre mener vi det er rom for en vridning av skattebyrden fra arbeid til eiendom. Provenygevinsten ved å innføre en slik skatt bør brukes til å senke skattene på inntekt, spesielt hos de lavest lønnede. Det vil bidra til et bærekraftig og mer omfordelende skattesystem for framtida.

Videre har vi pekt på at veksten i topplederlønninger bør begrenses. I notatet «Topplederlønn»¹⁰⁸ viser vi at skyhøy lederkompensasjon verken er i aksjonærenes eller samfunnets interesse. Et for høyt lønnsgap mellom sjefene og deres ansatte kan skade noe av det som gjør det norske arbeidslivet produktivt og velfungerende. Det er ikke bra for verdiskapningen. Over tid kan lønnsfesten blant toppledere føre til et samfunn med større ulikhet. Derfor har vi foreslått vi å sette en begrensning på hvor stor nivåforskjell det skal være mellom den øverste lederen i en bedrift og gjennomsnittslønnen eller minstelønnen i samme bedrift der staten er eier. Et første skritt på veien er å pålegge disse selskapene å rapportere dette forholdet i sine årsrapporter. Det samme bør man også vurdere i offentlig sektor.

Tankesmien Agenda har også drøftet hvordan vi kan sikre sosial mobilitet i Norge. I notatet «Sosial mobilitet: Folkebibliotekets rolle i samfunnet»¹⁰⁹ drøfter vi hvordan våre muligheter påvirkes av hvordan vi vokser opp. Utdanningsnivå går i arv, fattigdom går i arv og trygd går i arv. Tidlig innsats er en viktig nøkkel til jevn fordeling og til å sikre alle like muligheter. Dette skjer i hovedsak gjennom utdanningsinstitusjonene, som på denne måten fungerer som utjevne mekanismer i samfunnet. Vi bør vurdere hvordan vi kan styrke og videreutvikle disse, og sørge for at barnehage og skole gir læring og mestring til flere. Dette er også blant OECDs viktigste anbefalinger. Men utdanningsinstitusjonene har i dag allerede svært mange oppgaver de er påkrevd å løse. I stedet for å tillegge dem enda flere, og dermed stå i fare for at flere oppgaver løses dårligere, er det samfunnsøkonomisk lønnsomt å kanalisere ressursene andre steder. Folkebiblioteket skiller seg markant ut som en institusjon med posisjon og potensiale for å løse flere oppgaver enn i dag. De har et gratis tilbud og er tilgjengelig for de fleste, og har derfor en mangfoldig brukergruppe. Bibliotekene er et uforpliktende lavterskeltilbud og har verken en religiøs eller politisk agenda. Det gir en unik posisjon for å løse noen av utfordringene vi står ovenfor. Vi blir med tiden både mer flerkulturelle og mer digitale. Det vil øke utfordringen med sosiale forskjeller. Flere studier tyder på at investeringer i folkebibliotekene er lønnsomme. Men de siste årene har kulturens grasrottilbud, og spesielt bibliotekene, blitt kraftig nedprioritert. Bibliotekene er allerede her. De både kan, og vil mange steder romme mer. Det er dermed en effektiv måte å håndtere økende mangfold og ulikhet. Skal bibliotekene bidra mer enn i dag, må de prioriteres i større grad enn i dag. Det må settes av mer ressurser, og en høyere og mer selvstendig plassering i kommunal administrasjon.

Tankesmien Agenda har også analysert hvordan vi kan sikre at fordelene ved digitalisering kommer flest mulig til gode, gjennom å begrense de potensielle negative konsekvensene som for eksempel økt arbeidsledighet eller økonomisk ulikhet. I notatet «Det digitale skiftet»¹¹⁰ diskuterer vi hvordan politikkenes oppgave må være å motvirke drivkreftene for ulikhet og å sørge for at flest mulig deltar fullt ut i arbeidslivet, for at vi tilegner oss rett kompetanse for framtida, for at arbeidstakerrettigheter bevares selv om tilknytningen til det organiserte arbeidslivet blir svakere og for at skattesystemet holder tritt med den teknologiske utviklingen og fremdeles sørger for at alle bidrar.

Vi har videre drøftet konsekvensene av en stor gruppe mennesker utenfor arbeidslivet og hva vi kan gjøre for å få flere inn. I notatet «De som ikke er med»¹¹¹ viser vi at utviklingen i norsk økonomi avhenger av om vi lykkes med å få folk i arbeid. Det er også svært viktig for utviklingen av ulikhet, og for trivsel og helse i befolkningen. For samfunnet betyr det at folk ikke er i jobb tap av verdifull arbeidskraft og verdiskapning. Det å stå utenfor arbeidslivet kan også ha store konsekvenser for den enkeltes livskvalitet, helse og velferd. Flere kan jobbe mer dersom vi som samfunn legger til rette for det. Mer må gjøres for å få flere i jobb og sikre at færre unge faller ut av utdanning og blir værende utenfor.

Notatet peker på tre typer tiltak, og vi holder for tiden på med et arbeid der vi drøfter ulike forslag nærmere: For det første må det lønne seg å jobbe. For folk flest vil det å gå fra arbeid til trygd fremstå som lite lønnsomt. Men ikke alle opplever det slik, særlig når alternativet er et lavtlønnsyrke, og skal måles opp mot inntekts sikring i kombinasjon med for eksempel kontantstøtte. Vi må også tenke nytt om gradering av uføretrygd og om ansvarsdeling i forbindelse med sykefravær. Arbeidslinja må også styrkes gjennom å sikre at lønnsnivåene på bunnen er høye nok. Forslag om lavere innslutingslønn for utsatte grupper risikerer å undergrave arbeidslinja og må unngås. Gode lønninger nederst på lønnsstigen fremmer omstilling og produktivitet, og sørge dessuten for at arbeid lønner seg selv med relativt sjenerøse trygdeytelser for dem som i kortere eller lengre perioder trenger det. Friere flyt av billigere arbeidskraft kan føre til økte sosiale forskjeller og framvekst av et nedre sjikt av dårlige

betalte arbeidstakere. Økt fleksibilitet i arbeidslivet i form av løsere tilknytning kan være bra for noen, men kan også knytte seg til økt usikkerhet, uforutsigbarhet og sårbarhet.

For det andre må de som faller utenfor settes i stand til å delta i arbeidslivet gjennom mer relevant og tilpasset kompetanse. Det gjelder både de som er på vei inn i arbeidslivet og dem som har vært der en stund. Flere og kortere kompetanseløp gjennom hele yrkeslivet må utvikles og finansieres i arbeidslivet skal vi møte et arbeidsliv i rask endring. NAV og deres samarbeidspartnere må gis større tillit, pålegges mindre føringer og avkreves mindre rapportering Ludvigsen-utvalget, som i juni 2015 la frem sin utredning om framtida skole, pekte på at den viktigste kunnskapen er evnen til å lære, fordypning og problemløsning. Læring som tar tid og som dveler.¹¹² Internasjonale virksomheter er i økende grad uttalt opptatt av denne typen egenskaper når de rekrutterer – og ikke av toppkarakterer.¹¹³ Så kan man spørre seg om vi i vår streben etter like gode prøveresultater som Sør-Korea har beveget skolen i motsatt retning – der stadig flere mål skal rekkes over, måles og dokumenteres. På veien risikerer vi å miste mange som ikke mestrer, samtidig som de flinkeste i økende grad opplever stress og det motsatte av dybdelæring.

For det tredje må tiltak også komme på etterspørselssiden. Flere i jobb er nødvendig for å løfte dem som har minst, men også for å sikre finansiering av framtidig velferd. Det som er dyrest virker ofte best, men er en nødvendig og antakelig lønnsom investering i framtida.

Notatet skrevet av fagrådgiver Hannah Gitmark i mars 2016. Forfatteren står ansvarlig for alle eventuelle feil og mangler i dokumentet. Ta gjerne kontakt dersom du finner slike. Tankesmien Agenda vil rette en stor takk til forsker Rolf Aaberge ved SSB, som har tatt seg tid til å svare på faglige spørsmål og utfordringer.

5. Sluttnoter

- ¹ Piketty, Thomas (2015 – norsk oversettelse), *Kapitalen i det 21. århundre*, Oslo: Cappelen Damm
- ² Aaberge, Rolf (2016), «Inntektsulikhet i Norge i lys av Piketty-debatten», *Samfunnsspeilet* n. 1/2016: s. 3–9: <http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/inntektsulikhet-i-norge-i-lys-av-piketty-debatten> [Lesedato: 30.03.16]
- ³ OECD (2011), «Divided we stand: Why inequality keeps rising», Paris: OECD Publishing <http://www.oecd.org/social/soc/dividedwestandwhyinequalitykeepsrising.htm> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁴ OECD (2011), «An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings», Paris: OECD Publishing, s. 22: <http://www.oecd.org/els/soc/49499779.pdf> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁵ OECD (2015), «In it together: Why less inequality benefits all», Paris: OECD Publishing: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all_9789264235120-en#page1 [Lesedato: 30.03.16]
- ⁶ OECD (2015), «In it together: Why less inequality benefits all», Paris: OECD Publishing, s.249: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all_9789264235120-en#page1 [Lesedato: 30.03.16]
- ⁷ Tabell 07756, SSBs statistikkbank: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=InntUlikhet&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=inntekt-og-forbruk&KortNavnWeb=ifhus&StatVariant=&checked=true> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁸ Idem.
- ⁹ Idem.
- ¹⁰ Idem.
- ¹¹ Tabell 04755, SSBs statistikkbank: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=InntektStruk10&KortNavnWeb=ifhus&PLanguage=0&checked=true> [Lesedato: 30.03.16]
- ¹² Aaberge, R., A. B. Atkinson og J. Modalsli (2010), «The ins and outs of top income mobility», SSB Discussion Paper n. 762/2013, Oslo: SSB: <https://www.ssb.no/en/forskning/discussion-papers/attachment/146238?ts=1420d566c88> [Lesedato: 30.03.16]
- ¹³ OECD (2014), «Focus on Top Incomes and Taxation in OECD Countries: Was the crisis a game changer?», Paris: OECD Publisher: <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2014-FocusOnTopIncomes.pdf> [Lesedato: 30.03.16]
- ¹⁴ Aaberge, Rolf (2016), «Inntektsulikhet i Norge i lys av Piketty-debatten», *Samfunnsspeilet* n. 1/2016: s. 3–9: <http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/inntektsulikhet-i-norge-i-lys-av-piketty-debatten> [Lesedato: 30.03.16]
- ¹⁵ Tabell 10318, SSBs statistikkbank: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=FormHushDesil&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=inntekt-og-forbruk&KortNavnWeb=ifhus&StatVariant=&checked=true> [Lesedato: 30.03.16]
- ¹⁶ Johansson, Marianne Lefsaaker (2014), «The relative importance of inheritances in Norway», Oslo: Universitetet i Oslo: <https://www.duo.uio.no/handle/10852/40968> [Lesedato: 30.03.16]
- ¹⁷ SSB (2015), «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger, 2014», 16. desember: <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/statistikker/ifhus/aar/2015-12-16> [Lesedato: 30.03.16]
- ¹⁸ SSB (2014), «Utvikling i inntektsulikhet», 11. juni: <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/barekraft/utvikling-i-inntektsulikhet> [Lesedato: 30.03.16]
- ¹⁹ Tabell 07756, SSBs statistikkbank: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=InntUlikhet&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=inntekt-og-forbruk&KortNavnWeb=ifhus&StatVariant=&checked=true> [Lesedato: 30.03.16]
- ²⁰ Hansen, Terje Rein (2013), «Trenger ikke betale skatt», *Dagens Næringsliv*, 5. februar
- ²¹ Aaberge, R. og A. B. Atkinson (2010), «Top Incomes in Norway». I: Atkinson, A. B. and T. Piketty (Red.): *Top Incomes A Global Perspective*, Oxford University Press, Oxford.

- ²² Alstadsæter et. al (2016), «Accounting for business income in measuring top income shares», SSB Discussion Paper n. 837/2016, Oslo: SSB
<http://www.ssb.no/en/forskning/discussion-papers/attachment/255647?ts=152cf9f9480> [Lesedato: 30.03.16]
- ²³ SSB (2015), «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger, 2014», 16. desember:
<https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/statistikker/ifhus/aar/2015-12-16> [Lesedato: 30.03.16]
- ²⁴ Tabell 07756, SSBs statistikkbank:
<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=InntUlikhet&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=inntekt-og-forbruk&KortNavnWeb=ifhus&StatVariant=&checked=true> [Lesedato: 30.03.16]
- ²⁵ Idem.
- ²⁶ Tabell 04755, SSBs statistikkbank:
<https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=InntektStruk10&KortNavnWeb=ifhus&PLanguage=0&checked=true> [Lesedato: 30.03.16]
- ²⁷ SSB (2015), «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger, 2014», 16. desember:
<https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/statistikker/ifhus/aar/2015-12-16> [Lesedato: 30.03.16]
- ²⁸ Dølvik et. al (2014), «Den nordiske modellen mot 2030: Et nytt kapittel?», *Fafo-rapport* n. 46/2014, Oslo: Fafo:
<http://www.fafo.no/images/pub/2014/20393.pdf> [Lesedato: 30.03.16]
- ²⁹ OECD (2011), «Divided we stand: Why inequality keeps rising», Paris: OECD Publishing:
<http://www.oecd.org/social/soc/dividedwestandwhyinequalitykeepsrising.htm> [Lesedato: 30.03.16]
- ³⁰ Davids, Alyssa og Michel, Lawrence (2014), «CEO Pay Continues to Rise as Typical Workers Are Paid Less», *Issue Brief* n.380, Washington: Economic Policy Institute:
<http://www.epi.org/publication/ceo-pay-continues-to-rise/> [Lesedato: 30.03.16]
- ³¹ Aaberge, Rolf m.fl. (2013), «Er rike mennesker alltid rike?», *Økonomiske analyser* n.4, s.19:
<http://ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/attachment/140348?ts=14150b19b98>
- ³² Det tekniske beregningsutvalget for inntekter (2014), Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2014, Oslo: Arbeids- og sosialdepartementet: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/NOU-2014-3/id758113/> [Lesedato: 30.03.16]
- (Regnet gjennomsnitt av lederlønninger i tabell 1.11 s. 35)
- ³³ Tankesmien Agenda (2015), «Topplederlønn», s.8:
<http://www.tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Policynotat-Tankesmien-Agenda-Topplederlonn.compressed1.pdf> [Lesedato: 30.03.16]
- ³⁴ Tankesmien Agenda (2015), «Topplederlønn»:
<http://www.tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Policynotat-Tankesmien-Agenda-Topplederlonn.compressed1.pdf> [Lesedato: 30.03.16]
- ³⁵ Se f.eks. Milanovic, Branko (2014). «The Return of Patrimonial Capitalism: A Review of Thomas Piketty's Capital in the Twenty-First Century», *Journal of Economic Literature*, n.52, s.519-34:
https://www.aeaweb.org/atypon.php?return_to=/doi/pdfplus/10.1257/jel.52.2.519 [Lesedato: 30.03.16]
- ³⁶ Atkinson et al (2011), «Top incomes in the long run of history», *Journal of Economic Literature*, n. 49, s. 3-71:
<http://eml.berkeley.edu/~saez/atkinson-piketty-saezJEL10.pdf> [Lesedato: 30.03.16]
- ³⁷ Aaberge, Rolf (2016), «Inntektsulikhet i Norge i lys av Piketty-debatten», *Samfunnsspeilet* n. 1/2016: s. 3-9:
<http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/inntektsulikhet-i-norge-i-lys-av-piketty-debatten> [Lesedato: 30.03.16]
- ³⁸ Atkinson et al (2011), «Top incomes in the long run of history», *Journal of Economic Literature*, n. 49, s. 3-71:
<http://eml.berkeley.edu/~saez/atkinson-piketty-saezJEL10.pdf> [Lesedato: 30.03.16]
- ³⁹ OECD (2011), «An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings», Paris: OECD Publishing s.22: <http://www.oecd.org/els/soc/49499779.pdf> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁴⁰ Mangler klide
- ⁴¹ Aaberge, R. og A. B. Atkinson (2010), «Top Incomes in Norway», I: Atkinson, A. B. and T. Piketty (Red.): *Top Incomes A Global Perspective*, Oxford University Press, Oxford
- ⁴² Piketty, Thomas (2015 – norsk oversettelse), *Kapitalen i det 21. århundre*, Oslo: Cappelen Damm
- ⁴³ NOU 2009: 10, «Fordelingsutvalget», s.38:
<http://www.regjeringen.no/pages/2185274/PDFS/NOU200920090010000DDDPDFS.pdf> [Lesedato: 30.03.16]

- ⁴⁴ Dagens Næringsliv (2015), «Tre av fire av de rikeste født sånn», 19. oktober: <https://www.dn.no/nyheter/finans/2015/10/18/2042/Skatt/tre-av-fire-av-de-rikeste-ferd-snn> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁴⁵ Nordli Hansen, Marianne (2014), «Self-made wealth or family wealth? Changes in intergenerational wealth mobility», *Social Forces*, n. 2, s. 457–481.
- ⁴⁶ Johansson, Marianne Lefsaaker (2014), «The relative importance of inheritances in Norway», Oslo: Universitetet i Oslo: <https://www.duo.uio.no/handle/10852/40968> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁴⁷ Aaberge, Rolf (2016), «Inntektsulikhet i Norge i lys av Piketty-debatten», *Samfunnsspeilet* n. 1/2016: s. 3–9: <http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/inntektsulikhet-i-norge-i-lys-av-piketty-debatten> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁴⁸ Aaberge, Rolf m.fl. (2013), «Er rike mennesker alltid rike?», *Økonomiske analyser* n.4, s.15–20: <http://ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/attachment/140348?ts=14150b19b98> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁴⁹ OECD (2015), «In it together: Why less inequality benefits all: Overview of inequality trends, key findings and policy directions», Paris: OECD Publishing: <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2015-In-It-Together-Chapter1-Overview-Inequality.pdf> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁵⁰ Idem.
- ⁵¹ OECD (2011), «Divided we stand: Why inequality keeps rising (kort oppsummering)», Paris: OECD Publishing <https://www.oecd.org/els/soc/49170768.pdf> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁵² OECD (2015), «In it together: Why less inequality benefits all», Paris: OECD Publishing: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all_9789264235120-en#page1
- ⁵³ Dabla-Norris, Era m.fl. (2015), «Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective», *IMF Staff Discussion Note*, Washington:IMF, s.26: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf> side 26 [Lesedato: 30.03.16]
- ⁵⁴ Jaumotte, F. and C. O. Buitron (2015), «Power from the People», *Finance & Development* 52 n.1, s 29–31.
- ⁵⁵ OECD (2015), «In it together: Why less inequality benefits all», Paris: OECD Publishing, s.135: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all_9789264235120-en#page1 [Lesedato: 30.03.16]
- ⁵⁶ Idem.
- ⁵⁷ OECD (2015), «In it together: Why less inequality benefits all», Paris: OECD Publishing, s.154: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all_9789264235120-en#page1 [Lesedato: 30.03.16]
- ⁵⁸ OECD (2015), «In it together: Why less inequality benefits all», Paris: OECD Publishing, kapittel 4: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all_9789264235120-en#page1 [Lesedato: 30.03.16]
- ⁵⁹ Tysklands SSB (Statistische Bundesamt, BMI). Undersøkelse fra Mikrozensus (2014)
- ⁶⁰ Regjeringen.no (2015), «Endringer i reglene om midlertidig ansettelse fra 1.juli 2015», 2.juli: <https://www.regjeringen.no/no/tema/arbeidsliv/arbeidsmiljo-og-sikkerhet/innsikt/arbeidsmiljolooven/lovendringeri-arbeidsmiljolooven-fra-1.-juli--2015/endringer-i-reglene-om-midlertidig-ansettelse-fra-1.-juli-2015/id2410607/> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁶¹ Verdens Gang (2011), «Frp vil vurdere lavere lønn til innvandrere», 6.februar: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/frp/frp-vil-vurdere-lavere-loenn-til-innvandrere/a/10021905/> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁶² Fasting, Mathilde og Riekeles, Haakon (2016), «Offensiv integrering for arbeid», *Aftenposten*, 15.januar: <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Offensiv-integrering-for-arbeid--Mathilde-Fasting-og-Haakon-Riekeles-8317344.html> [Lesedato: 30.03.16]
- ⁶³ OECD (2015), «In it together: Why less inequality benefits all», Paris: OECD Publishing, s.1131: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all_9789264235120-en#page1 [Lesedato: 30.03.16]
- ⁶⁴ Tankesmien Agenda (2016), «Det digitale skiftet»:

<http://www.tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Webversjon-Perspektivnotat-Det-digitale-skiftet.pdf>
[Lesedato: 30.03.16]

⁶⁵ Checchi, Daniele og García-Peñalosa, Cecilia (2008), «Labour Market Institutions and the Personal Distribution of Income in the OECD», *IZA Discussion Paper* n.1681/2008, Bonn: IZA: <http://ftp.iza.org/dp1681.pdf> [Lesedato: 30.03.16]

⁶⁶ Daily Mail (2012), «Instagram's 13 employees share \$100m as CEO set to make \$400m reveals he once turned down a job at Facebook», 9.april:
<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2127343/Facebook-buys-Instagram-13-employees-share-100m-CEO-Kevin-Systrom-set-make-400m.html> [Lesedato: 30.03.16]

⁶⁷ New York Times (2015), «At Kodak, Clinging to a Future Beyond Film», 20.mars:
http://www.nytimes.com/2015/03/22/business/at-kodak-clinging-to-a-future-beyond-film.html?_r=0 [Lesedato: 30.03.16]

⁶⁸ UK Business insider (2015), «See how much tech giants like Apple and Google make per employee», 22.oktober: <http://uk.businessinsider.com/see-how-much-tech-giants-like-apple-and-google-make-per-employee-2015-10?r=US&IR=T> [Lesedato: 30.03.16]

⁶⁹ Time (2014), «Meet the Robots Shipping Your Amazon Orders», 1.desember:
<http://time.com/3605924/amazon-robots/> [Lesedato: 30.03.16]; BBC (2015), «Google plans drone delivery service for 2017», 2.november: <http://www.bbc.com/news/technology-34704868> [Lesedato: 30.03.16]

⁷⁰ Frey, Carl B. og Osborne, Michael A (2013), «The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?», Oxford: Oxford University:
http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf [Lesedato: 30.03.16]

⁷¹ OECD (2011), «Divided we stand: Why inequality keeps rising (kort oppsummering)», Paris: OECD Publishing
<https://www.oecd.org/els/soc/49170768.pdf> [Lesedato: 30.03.16]

⁷² OECD (2011), «Divided we stand: Why inequality keeps rising», Paris: OECD Publishing, s.2:
<http://www.oecd.org/social/soc/dividedwestandwhyninequalitykeepsrising.htm> [Lesedato: 30.03.16]

⁷³ Graetz, Georg og Michaels, Guy (2015), «Robots at work», *CEP Discussion Paper* n.1335. London: LSE
<http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1335.pdf> [Lesedato: 30.03.16]

⁷⁴ Bessen, James (2015), «How Computer Automation Affects Occupations: Technology, Jobs, and Skills», *Law and Economics Research Paper*, n. 15–49. Boston: Boston University School of Law:
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2690435 [Lesedato: 30.03.16]

⁷⁵ Berger, Thor og Frey, Carl B (2015), «Bridging the skills gap» (s.75-79), i Dolphin, Tony (2015): *Technology, globalisation and the future of work in Europe. Essays on employment in a digitised economy*. London: IPPR:
http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/technology-globalisation-future-ofwork_Mar2015.pdf
[Lesedato: 30.03.16]

⁷⁶ Pajarinen, Mika, Anders Ekeland og Petri Touvinen (2014), «Computerization and the Future of Jobs in Norway»: <http://nettsteder.regjeringen.no/fremtidensskole/files/2014/05/Computerization-and-the-Future-of-Jobs-in-Norway.pdf> [Lesedato: 30.03.16]

⁷⁷ Brynjolfsson, Eric og McAfee, Andrew. (2014), *The Second Machine Age*, New York: W.W. Norton & Company

⁷⁸ NRK (2015), «-Innvandring øker ulikheten betydelig», 4. september:
<http://www.nrk.no/norge/ssb-tall-innvandring-oket-ulikheten-betydelig-1.12523173> [Lesedato: 30.03.16]

⁷⁹ Idem.

⁸⁰ SSB (2015), «Sysselsetting blant innvandrere, registerbasert, 2014, 4.kvartal», 18.juni:
<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/innvregsys/aar/2015-06-18> [Lesedato: 20.01.16]

⁸¹ SSB (2015), «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger, 2014», 16.desember:
<https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/statistikker/ifhus/aar/2015-12-16> [Lesedato: 30.03.16]

⁸² Se f.eks. Bhuller, Manudeep og Aaberge, Rolf (2011), «Innvandrere blir værende i fattigdom», *Samfunnsspeilet* n.1/2011, s.28–33.

⁸³ Forskning.no (2015), «Innvandring gir mer ulikhet», 11.september:
<http://forskning.no/2015/09/forsker-innvandring-gir-mer-ulikhet> [Lesedato: 30.03.16]

⁸⁴ Nadim, Marjan (2016), «Integreringens ignorerte gladside», *Dagsavisen* 15.mars:
<http://www.dagsavisen.no/nyemeninger/integreringens-ignorerte-gladhistorie-1.701104> [Lesedato: 30.03.16]

⁸⁵ Aaberge, Rolf m.fl. (2013), «Er rike mennesker alltid rike?», *Økonomiske analyser* n.4, s.15–20:

<http://ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/attachment/140348?ts=14150b19b98> [Lesedato: 30.03.16]

⁸⁶ Omtalt her: <http://www.dn.no/meninger/debatt/2015/03/13/2158/Med-egne-ord/de-ekstremt-rike>

⁸⁷ Gilens, Martin og Page, Benjamin I (2014), «Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens», *Perspectives on Politics* n.12(3), s.564–581:

http://scholar.princeton.edu/sites/default/files/mgilens/files/gilens_and_page_2014_testing_theories_of_american_politics.doc.pdf [Lesedato: 30.03.16]

⁸⁸ Moene, Kalle (2016), «The social upper class under Social Democracy», *Nordic Economics Policy Review* n. 2, s. 245–259: <http://norden.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A901771&dswid=7122> [Lesedato: 30.03.16]

⁸⁹ Putnam, Robert (2015), *Our kids. The American Dream in Crisis*, New York: Simon & Schuster.

⁹⁰ Echren, R. (2014), «Social reproduksjon av utdanning?», *Samfunnsspeilet*, n.5, s.20–

24: <http://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/attachment/210120?ts=14a1afdd738> [Lesedato: 30.03.16]

⁹¹ Epland, Jon og Kirkeberg, Mads Ivar (2010), «Inntektsmobilitet mellom generasjoner: Går økonomiske levekår i arv?», *Samfunnsspeilet*, n. 3/2010:<https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/gaar-okonomiske-levekaar-i-arv> [Lesedato: 30.03.16]

⁹² Aftenposten (2014), «Trygdebruken smitter fra generasjon til generasjon», 23.oktober:

<http://www.aftenposten.no/okonomi/Trygdebruken-smitter-fra-generasjon-til-generasjon-7499085.html> [Lesedato: 30.03.16]

⁹³ Dagens Næringsliv (2015), «Tre av fire av de rikeste født sånn», 18.

oktober, <http://www.dn.no/nyheter/finans/2015/10/18/2042/Skatt/tre-av-fire-av-de-rikeste-ferd-snn> [Lesedato: 30.03.16]

⁹⁴ Aaberge, Rolf m.fl. (2013), «Er rike mennesker alltid rike?», *Økonomiske analyser* n.4, s.15–20:

<http://ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/attachment/140348?ts=14150b19b98> [Lesedato: 30.03.16]

⁹⁵ Wilkinson, R., og Pickett, K. (2009), *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*, London: Allen Lane.

⁹⁶ OECD (2014), «Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth», Paris: OECD Publishing: http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/trends-in-income-inequality-and-its-impact-on-economic-growth_5jxrjncwvx6j-en [Lesedato: 30.03.16]

⁹⁷ Dabla-Norris, Era m.fl (2015), «Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective», *IMF Staff Discussion Note*, Washington: IMF

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf> side 26 [Lesedato: 30.03.16]

⁹⁸ Idem.

⁹⁹ Lavere deltakelse i utdanning i lavere inntektsgrupper er for eksempel en viktig forklaring på hvorfor store inntektsforskjeller bidrar til lavere økonomisk vekst i IMF og OECD studiene om ulikhet og økonomisk vekst

¹⁰⁰ Alan B. Krueger (2012), «The Rise and Consequences of Inequality in the United States», Chairman, Council of Economic Advisers 12. Januar,

http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/krueger_cap_speech_final_remarks.pdf [Lesedato: 30.03.16]

¹⁰¹ Ostry, Jonathan D., Andrew Berg, and Charalambos G. Tsangarides (2014), «Redistribution, inequality and growth», *IMF Staff Discussion Note*, Washington:

IMF.<https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2014/sdn1402.pdf> [Lesedato: 30.03.16]

¹⁰² Cingano, F. (2014), «Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth». *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, n. 163, Paris: OECD:

http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/trends-in-income-inequality-and-its-impact-on-economic-growth_5jxrjncwvx6j-en [Lesedato: 30.03.16]

¹⁰³ Idem.

¹⁰⁴ OECD (2015), «In it together: Why less inequality benefits all», Paris: OECD Publishing, s.22:

http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all_9789264235120-en#page1 [Lesedato: 30.03.16]

¹⁰⁵ Atkinson, Anthony. (2015), *Inequality: What can be Done*. Cambridge: Harvard University Press

¹⁰⁶ Aaberge, Rolf (2015), «Thomas Pikettys spådom om et klassedelt Downton Abbey-samfunn er lite troverdig», *Aftenposten*, 19.mars:

<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Thomas-Pikettys-spådom-om-et-klassedelt-Downton-Abbey-samfunn-er-lite-troverdig-7948257.html> [Lesedato: 30.03.16]

¹⁰⁷ Tankesmien Agenda (2014), «Et rettferdig skattesystem»:

http://www.tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Perspektivnotat_Et_rettferdig_skattesystem_liten.pdf [Lesedato: 30.03.16]

¹⁰⁸ Tankesmien Agenda (2015), «Topplederlønn»:

<http://www.tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Policynotat-Tankesmien-Agenda-Topplederlønn.compressed1.pdf> [Lesedato: 30.03.16]

¹⁰⁹ Tankesmien Agenda (2015), «Sosial mobilitet»:

<http://www.tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Policynotat-sosial-mobilitet-ferdig-.compressed.pdf> [Lesedato: 30.03.16]

¹¹⁰ Tankesmien Agenda (2016), «Det digitale skiftet»:

<http://www.tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Webversjon-Perspektivnotat-Det-digitale-skiftet.pdf> [Lesedato: 30.03.16]

¹¹¹ Tankesmien Agenda (2016), «De som ikke er med»:

<http://www.tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Webversjon-Perspektivnotat-De-som-ikke-er-med.compressed.pdf> [Lesedato: 30.03.16]

¹¹² NOU 2015: 8, «Fremtidens skole — Fornyelse av fag og kompetanser»:

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-8/id2417001/> [Lesedato: 30.03.16]

¹¹³ <http://www.businessinsider.com/how-google-hires-people-2013-6?IR=T> og <https://www-03.ibm.com/press/us/en/pressrelease/31670.wss>